

participation of faculty members in specialized academic councils of Lviv, Kyiv, Chernivtsi, and Eastern European national universities. The review of scientific activity directions of employees (for Department of Geography and Methods of its Teaching, Department of Geography of Ukraine and Tourism, Department of Geoecology) in the context of general departmental and individual directions of researches is carried out. The publishing activity is described, including the preparation of textbooks for universities and secondary schools, individual and collective monographs of the department lecturers and educational units in general. The key directions of the faculty international activity are outlined. Promising features of its educational, organizational and scientific work are determined.

Key words: geographical faculty of TNPU, problems of scientific research, directions of activities, historical retrospective.

Надійшла 05.06.2020 р.

УДК 911.3 (477.84)

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.20.1.2>

Ірина БАРНА

ПОЛЬСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ, ОХОПЛЕНОЇ ПЕРЕПИСАМИ НАСЕЛЕННЯ 1900 ТА 1921 РОКІВ

У публікації здійснено аналіз зміни етнічного складу населення Тернопільської області початку ХХ ст. за результатами переписів населення 1900 та 1921 років, що обумовлені присутністю представників польського етносу. Запропоновано короткий огляд формування польської етнічної меншини, а також висвітлено динаміку польської колонізації на території краю. Конкретизовано тенденції зміни чисельності представників польського етносу за результатами переписів населення 1900 р. та 1921 р. за ознаками розмовної мови та віровизнання у розрізі повітів, міського та сільського населення. Значну увагу приділено висвітленню показників вікового складу польських колоністів, їхнього освітнього рівня та зайнятості у галузях господарства, встановленню особливостей професійної структури.

Ключові слова: польське населення, римо-католики, національність, віросповідання, етнічна структура населення, Тернопільська область.

Постановка науково-практичної проблеми та актуальність дослідження. Наприкінці ХХ і на початку ХХІ ст. суспільна географія в Україні сильно диференціюється внаслідок зростання суспільних потреб на знання окремих її галузей. Проголошення державної незалежності України зумовило розвиток тих галузей, які з ідеологічних причин в колишньому СРСР не розвивалися, серед них і етногеографія. Актуальними стають дослідження етнічних процесів як на території всієї держави, так і окремих її регіонів. Недостатність вивчення теоретичних, методичних і прикладних аспектів етногеографії зумовило актуальність наукових досліджень в цій галузі. Вона підсилюється тим, що етнічні процеси, які відбувалися впродовж тривалого історичного відтинку на території України загалом і Тернопільської області зокрема, значно впливали на історичну, економічну і соціальну ситуацію в ній. Етнічна структура населення є важливим чинником демографічних та соціальних явищ у регіонах країни, особливо релігійної та електоральної ситуацій. Недооцінювання цього чинника не дозволяє створити об'єктивну картину буття народу, визначити особливості його розселення і життєдіяльності у регіонах, що характеризуються різним етнічним складом населення, різною етнічною історією. У цьому

контексті територія сучасної Тернопільської області, етнічний склад населення якої формувався впродовж тривалого історичного часу під впливом різних факторів, а тому змінювався, як в часі із зміною політичного статусу території, так і в просторовому аспекті, є надзвичайно цікавою. Одним з актуальних аспектів наукової розвідки є дослідження присутності польського етносу на землях Тернопільської області, охоплених переписами населення 1900 та 1921 років, що відповідає науковим інтересам і має прикладний характер.

Зв'язок теми з важливими науково-практичними завданнями. Сьогодні формує чіткий запит на ресурси, які б стимулювали розвиток економіки та соціальної сфери території, регіону. Програмою соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2020 рік передбачено створення позитивного іміджу та розвиток туристичної привабливості області в рамках виконання заходів програми розвитку туризму в Тернопільській області на 2016-2020 роки [8]. Останньою одним з пріоритетних напрямів визнано розвиток туристичної галузі, яка здатна задовільнити потреби розширеного в'їзного та внутрішнього туризму [7]. Відтак, результати дослідження польської людності краю, його динаміки можна використати для формування

конкурентоспроможного туристичного продукту в регіоні, насамперед, для перспективного розвитку релігійного туризму екскурсійно-пізнавальної спрямованості та сакрального туризму, зокрема, для представників польського етносу та їхніх нащадків. Про значимість релігійного туризму як для підтримки духовно-моральних основ суспільства, так і для розвитку відповідної туристичної інфраструктури зазначають С. О. Юрченко та О. Є. Юрченко [10].

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Етнічна географія у нашій країні розвивалась повільно внаслідок національної політики, яка у колишньому СРСР була спрямована на злиття націй. Тільки після здобуття Україною незалежності ця галузь суспільної географії стає багатоаспектною. Теоретичні і методичні засади етногеографічних досліджень в нашій країні закладені в наукових працях І. Винничука, А. Доценка, Я. Жупанського, Ф. Заставного, В. Кабузана, В. Кубійовича, В. Наулка, М. Пістуна, С. Рудницького, О. Шаблія, а прикладні аспекти таких досліджень – О. Гурджій, Г. Денисика, І. Дітчука, М. Дністрянського, Б. Заставецького, О. Заставецької, В. Зіничка, П. Коваленка, В. Круля, М. Лаврук, Е. Лібанової, Р. Лозинського, Л. Руденка, Р. Сливки та ін [5,9]. Однак, ще недостатньо досліджені питання формування етнічного складу населення України загалом і окремих її регіонів, впливу цього складу на економічні та соціальні процеси, особливо на початку ХХ ст., хоча етнічний склад населення, особливості співжиття та територіального розміщення етносів, насамперед на західно-українських землях, досліджували В. Антонович, С. Дністрянський, В. Кубійович, С. Рудницький, В. Охримович. Ще не достатньо відображені етнічні процеси, взаємозв'язок між ними та соціально-економічною ситуацією стосовно окремих етнічних меншин, зокрема польської, що й обумовило тему дослідження.

Викладення основного матеріалу. Етнічний склад населення є тією характеристикою соціуму, яка постійно змінюється, позаяк змінними є показники природного та механічного руху населення різних етносів. На динаміку чисельності етносів і етнічну структуру населення території впливають й етнічні процеси, що значною мірою обумовлені цілим комплексом складних явищ суспільно-економічного характеру. Попередньо встановлено, що на території Тернопільської області останні, у свою чергу, були продиктовані особливостями суспільно-політичного статусу території, яка впродовж кількох століть перебувала у коло-

нальній залежності від держав-метрополій [1]. Соціально-економічне підґрунтя, яке передбачало певні переваги в господарському житті, ще з часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, було вагомим чинником імміграції у нашому краї, зокрема представників польської національності. Заохочувані великими земельними наділами, звільненням від податків та вибором місця поселення у регіоні з'явилися німці, греки, угорці, вірмени, чехи, волохи, а також поляки.

Політична експансія земель внаслідок втрати власної державності визначила верховенство економічних інтересів держав-метрополій. З метою забезпечення державницьких інтересів посилювалась і колонізація, яка з другої половини XIV і у XV ст. на території краю мала польський характер. Особливо активно колонізувалися міста, де оселялись польські мігранти, щедро обдаровані різними господарськими привілеями. Таким чином на території Тернопільської області у минулому сформувались міграційні потоки, спрямовані, передусім, у міські поселення. Після захоплення Східної Галичини Австрією польська колонізація послабилась за рахунок німецької.

Дослідження чисельності і структури польського населення Тернопільської області на початку ХХ ст. проводилось на основі аналізу демографічних матеріалів переписів населення 1900 та 1921 років. Переписи населення є основним та найбільш повним джерелом інформації для етногеографічного дослідження і їхня цінність зростає завдяки можливості уніфікації даних у часовому та територіальному аспектах, однак у нашому випадку не можливо інтерполювати адміністративні межі 1900 та 1921 років у сучасний період. До прикладу, до 1914 р. «деякі населені пункти на заході сучасного Тернопільського краю належали до Бродівського, Золочівського, Перемишлянського, Рогатинського і Галицького повітів» [3, с. 18]. У 1921 р. на території Тернопільської області були створені Тернопільське і Волинське воєводства, перше з яких включало території Бродівського, Золочівського, Перемишлянського й Радехівського повітів [2, с.4], які територіально відповідають сучасним Золочівському, Перемишлянському, Бродівському, Кам'яно-Бузькому і Радехівському районам Львівської області. У Волинському воєводстві Кременецький повіт включав ще й гміну та місто Радзивилів, які залишилися поза межами нашого дослідження, оскільки не входять до сучасної Тернопільської області. Ускладненим є компаративний аналіз статистичних даних переписів населення, позаяк у перелік питань у

формулярах австрійського перепису 1900 р. були внесені питання про віровизнання, розмовну або рідну мову, а у 1921 р. перепис фіксував національність та віровизнання респондентів. Відтак, за відсутності альтернативних матеріалів про етнічний склад населення регіону, на нашу думку, виправданим є використання етнічної ідентифікації, розробленої В. Барвінським, яка базується на показнику «віровизнання».

Тернопільська область належала до числа тих регіонів, які для існуючих метрополій були стратегічно важливими внаслідок свого геополітичного положення, відтак, із середини XIV ст. до 90-х рр. XX ст. перебувала у статусі колонії. Суспільно-політичний статус краю визначав не лише особливості його історичного та соціально-економічного розвитку, а й позначався на етнічній структурі населення регіону. Адміністративно територія області впродовж тривалого часу була розділена кордоном двох держав, що обумовило істотні від-

мінності у структурі населення за етнічною ознакою її північної (волинської) та переважної (галицької) частин, а тому і різне абсолютне, і відносне представництво польського населення. З вересня 1920 р. вся територія Тернопільської області була інкорпорована Польщею. У вересні 1921 р. в межах т. зв. «Східної Малопольщі» територія краю перебувала у складі Тернопільського і Волинського воеводств.

На землях краю, які підлягали Габсбурзькій монархії на початку XX ст. було проведено перепис населення, згідно з яким в 1900 р. польськомовне населення складало другу за чисельністю етнічну групу (табл. 1). Польська мова була розмовною мовою для 32,8% всього населення судових повітів. Проте необхідно враховувати факт невизнання переписом єврейської мови, відтак, складність ідентифікувати польськомовне населення з виключно польським за національністю.

Таблиця 1.

Розподіл населення австрійської частини Тернопільської області за розмовною мовою у 1900р.*

№ з/п	Судовий повіт (центр)	Все населення, осіб	у тому числі з розмовною мовою:					
			німецькою		польською		руською	
			осіб	%	осіб	%	осіб	%
1	Бережани	38000	4	0,01	7542	19,85	30454	80,14
2	Борщів	58839	380	0,65	12052	20,48	46407	78,87
3	Будзанів	24099	112	0,47	10718	44,47	13269	55,06
4	Бучач	44061	70	0,16	14195	32,22	29796	67,62
5	Вишнівчик	22574	—	—	9286	41,14	13288	58,86
6	Гримайлів	33962	220	0,65	13929	41,01	19813	58,34
7	Гусятин	41973	175	0,42	16727	39,85	25071	59,73
8	Залізці	2927	132	0,58	4106	17,91	18689	81,51
9	Збараж	41507	338	0,81	18963	45,69	22206	53,50
10	Зборів/без Помор'ян/	38423	8	0,02	7511	19,55	30904	80,43
11	Заліщики	32113	98	0,30	3650	11,37	28365	88,33
12	Козова	37605	33	0,09	15509	41,24	22063	58,67
13	Копичинці	48953	140	0,29	18467	37,72	303460	61,99
14	Манастирська	37977	271	0,71	15379	40,50	22327	58,79
15	Мельниця	42277	543	1,29	8900	21,05	32834	77,66
16	Микулинці	27250	173	0,63	11651	42,76	15426	56,61
17	Нове Село	24570	57	0,23	4471	18,20	20042	81,57
18	Підволочиська	21940	301	1,37	9487	43,24	12152	55,39
19	Підгайці	60772	276	0,46	21838	35,93	38658	63,61
20	Потік Золотий	25020	94	0,38	6673	26,67	18253	72,95
21	Скалат	32633	77	0,24	16033	49,13	16523	50,63
22	Теребовля	52424	125	0,24	22346	42,63	29953	57,14
23	Тернопіль **	69756	113	0,16	26009	37,29	43634	62,55
24	Товсте	37424	1106	2,96	8635	23,07	27683	73,97
25	Чортків	67046	3565	5,32	18522	27,62	44959	67,06
	Усього	984125	8411	0,85	322599	32,78	653115	66,37

*Розраховано авторкою за: [6]; **без м. Тернополя.

Максимальні значення питомої ваги населення з польською розмовною мовою були

властиві Скалатському, Збаразькому та Будзанівському судовим повітам (с/п). Найменша

частка населення розмовляла польською мовою в Заліщицькому судовому повіті. В останньому, а також Бережанському і Залозецькому, відсутні населені пункти, де польськомовне населення посідало перше місце. Натомість, у 22 судових повітах кількість таких поселень коливалася від 1 (с/п Мельниця, Товсте, Зборів) до 12-14 (с/п Теревовля, Тернопіль та Збараж), складаючи 14,9% всіх поселень краю, з яких 60% з числом мешканців до 1200 осіб (т. села, присілки, обшари двірські).

Перше місце в населеному пункті польськомовна громада посідала, становлячи 40%-100% його населення, отже, були й виключно

польськомовні поселення: Пановичі, Доброводи (с/п Підгайці), Маловоди (с/п Вишнівчик), Чернелів Мазовецький (с/п Тернопіль), Кретівці (с/п Збараж).

Присутність польськомовного населення впливала на мовну палітру населення регіону. Отримані за результатами перепису населення 1900 р. показники індексу різномовності населення краю варіюють у значних межах (табл. 2). Найбільші значення індексу різномовності властиві судовим повітам Будзанів, Скалат, Збараж, Підволочиськ, в яких при одночасному домінуванні руської мови найбільшим серед повітів був відсоток польськомовних.

Таблиця 2.

Індекс різномовності Дж. Грінберга в судових повітах австрійської частини Тернопільської області за 1900р.*

№ п/п	Судовий повіт	Індекс різномовності	№п /п	Судовий повіт	Індекс різномовності
1	Бережани	0,319	14	Манастирська	0,492
2	Борщів	0,338	15	Мельниця	0,354
3	Будзанів	0,500	16	Микулинці	0,497
4	Бучач	0,440	17	Нове Село	0,303
5	Вишнівчик	0,485	18	Підволочиська	0,508
6	Грималів	0,492	19	Підгайці	0,467
7	Гусятин	0,485	20	Потік Золотий	0,398
8	Залізці	0,304	21	Скалат	0,503
9	Збараж	0,506	22	Теребовля	0,493
10	Зборів/без Помор'ян/	0,316	23	Тернопіль**	0,471
11	Заліщики	0,208	24	Товсте	0,401
12	Козова	0,487	25	Чортків	0,475
13	Копичинці	0,475			

*Розраховано авторкою за: [6]; **без м. Тернополя.

Унаслідок необ'єктивності мовної статистики вартим уваги є аналіз віросповідної, на нашу думку, більш достовірної, насамперед то-му, що переписом населення 1900 р. серед населення виокремлювали римо-католиків, уніатів, православних, осіб мойсеєвої віри, а також іншої віри, без віровизнання. При аналізуванні результатів перепису взято за основу ідентифікацію В. Барвінського, згідно з якою римо-католиків ототожнювали з поляками, уніатів та православних – з українцями, євангелістів та представників мойсеєвої віри відповідно з німцями і євреями. Відтак, на повітовому рівні

поляки посідали друге місце в структурі населення за віровизнанням як римо-католики. Така ситуація була наслідком тривалого польського панування на наших землях, яке зумовлювало притік осіб римо-католицької віри. У більшості повітів їх частка становила менше 30%, а найменшою була в Заліщицькому (табл. 3). У 1900 р. у м. Тернополі серед 30 415 мешканців римо-католиками були 27,1%, натомість уніати та православні становили 28,3%, представники іудаїзму – 44,3% [4, с. 3177].

Таблиця 3.

Розподіл населення Тернопільського воєводства за віросповіданням за підсумками перепису населення 1900р.*

№ з/п	Повіти	Все населення, осіб	у тому числі з віросповіданням					
			римо-католики	уніати	православні	євангелісти	іудеї	інші
1	Борщів	109220	19550	75333	17	14	14306	–
2	Бережани	95164	25676	58268	221	56	10942	1
3	Бучач	123704	34193	73573	1	31	15906	–
4	Гусятин	93854	24649	56599	12	21	12573	–

5	Заліщики	77641	10744	57221	1	175	9500	–
6	Збараж	67383	20582	41745	1	7	5048	–
7	Підгайці	88035	24188	55609	–	26	8212	–
8	Скалат	91763	30845	47453	–	42	13422	1
9	Теребовля	77212	29127	39924	2	121	8036	2
10	Тернопіль	131632	38824	72835	17	213	19740	3
11	Чортків	71981	18010	45507	62	200	8202	–
	Усього	1027589	276388	624067	334	906	125887	7

*Розраховано авторкою за: [14, С.59-60, 82-83].

Етнічний склад населення регіону до початку 1920-х років змінився, так само, як і показники, які характеризували польську громаду. Територія сучасної Тернопільської області у 1921р. охоплювала 12 повітів Тернопільського і 1 повіт Волинського воєводства із загальною чисельністю населення 1 238,4 тис. осіб [11]. За період 1900-1921 рр. чисельність населення в регіоні зросла на 254,2 тис. осіб або на 20,5%. Тенденція зростання людності на землях краю була властива і польському населенню, яке в переписних таблицях ідентифікували як польської національності та римо-католицького віросповідання. Чисельність римо-католиків за вказаний період зросла – на 171,422 тис. осіб або 38,28% [11,12,13]. Етнічна структура населення краю за віровизнанням та національністю, подана переписом населення 1921

року, значно різниться, чим засвідчує тенденційний характер результатів офіційної статистики.

Питома вага міського населення в краї складала 233802 осіб або 18,88 %. Переважання сільського населення в регіоні чи окремих повітах було наслідком соціально-економічного занепаду краю, спричиненого колоніальним статусом, воєнними діями на фронтах Першої світової війни.

Частка населення римо-католицького віровизнання у сільських поселеннях Тернопільського регіону не перевищувала 47,4% (Скалатський повіт), а мінімально складала 7,8% (Кременецький повіт). Лише у половині повітів римо-католицьке населення складало 1/3 населення сільських поселень (рис.1).

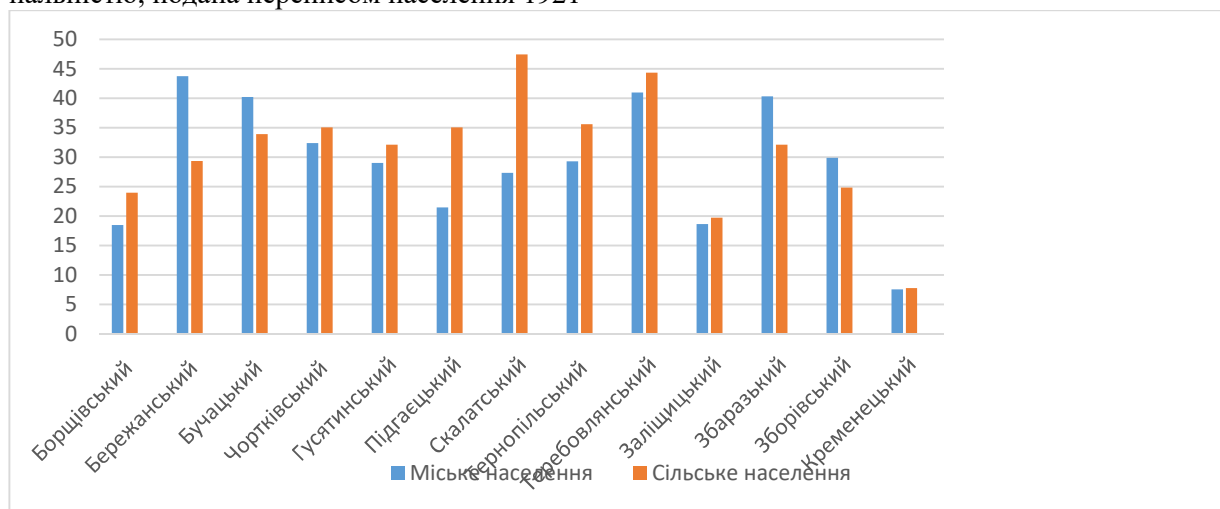

Рис. 1. Частка римо-католиків у населенні повітів у 1921 р. (побудовано за [12,13]).

Міське населення краю на період перепису 1921 р. проживало у 28 містах і 31 містечку. Міські поселення завжди відігравали функції соціально-економічних, адміністративних, культурних центрів, різнопрофільне господарство яких потребувало кваліфікованих робітників, промисловців, банкірів та ін., нестачу яких заповнювали емігранти-колоністи, зокрема, представники польського етносу, частка яких у населенні краю у період 1900-1921 рр. становила 33% [11].

Станом на 1921р. серед міського населен-

ня чотирьох повітів римо-католики посідали перше місце (в Бережанському, Бучацькому, Теребовлянському та Збараському) [11]. Своє переважання вони досягали відносно більшістю в межах 40-44%, складаючи 28,2% від всього міського населення краю (рис. 1). Питома вага міського населення, що сповідувало римо-католицизм на повітовому рівні змінювалась в значних межах: 7,6% (Кременецький) – 43,8% (Бережанський).

За підсумками перепису населення 1921р., на території регіону існувала група міських по-

селень, в яких переважали римо-католики [9, 10]. Найменшою їх частка була в Борщові 37,28 %, найбільшою – в містечку Бариш 62,73 %. У половині міських поселень з цієї групи римо-католицьке населення переважало, складаючи 40-50 % всього населення (рис. 2). Найбільша чисельність представників римо-католицького віровизнання проживала в містах чисельністю 4 – 10000 осіб.

Перший загальний перепис населення Речі Посполитої 1921 р. подавав відомості про вікову структуру населення за віровизнанням.

Структура римо-католицького населення регіону за віком характеризувалась переважанням частки дітей у віці до 9 р. У міських населених пунктах цей показник становив 17,8% проти 20,6% – у сільських (табл. 4). Незначним був відсоток у римо-католиків осіб похилого віку, оскільки серед польського селянства, в т.ч. осадників, переважали молоді люди. Загальною для римо-католицького населення була тенденція до переважання населення молодших вікових груп, оскільки його частка становила 59,9% в містах та 57,3% в селах [12,13].

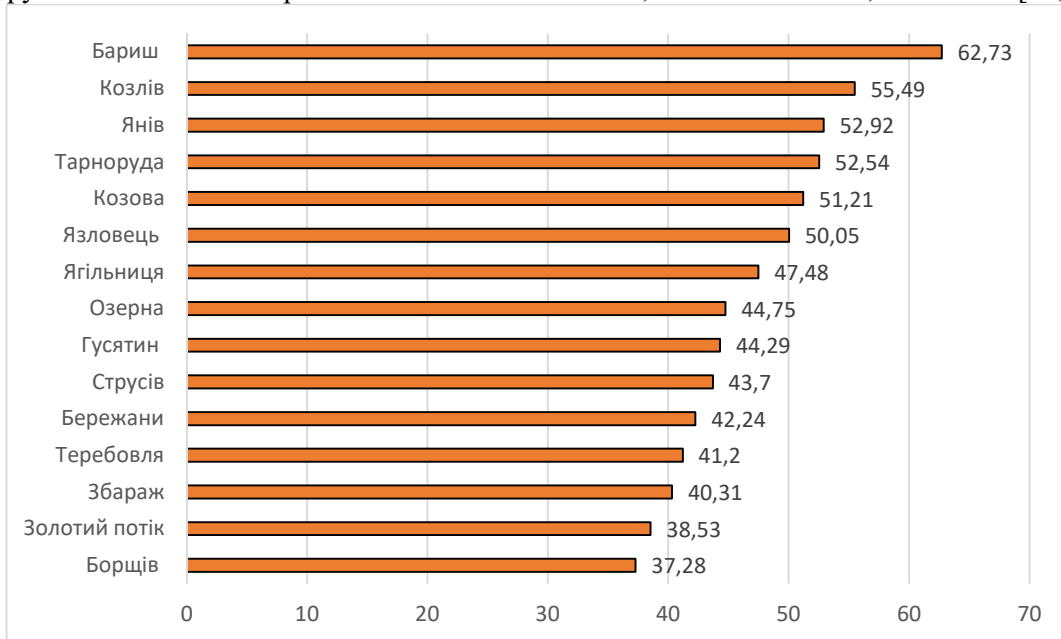

Рис. 2. Частка римо-католиків у міських поселеннях регіону за даними перепису 1921 р. (побудовано за [12,13]).

Таблиця 4.

Віковий склад римо-католицького населення Тернопільського** воєводства в 1921р.*

Вік, років	Чисельність міського населення		Чисельність сільського населення	
	осіб	%	осіб	%
0 – 9	11646	17,78	78783	20,61
10 – 14	9408	14,36	57871	15,14
15 – 19	8407	12,83	49810	13,03
20 – 29	10881	16,61	61334	16,04
30 – 39	8067	12,31	43873	11,48
40 – 49	6938	10,59	37355	9,77
50 – 59	4970	7,59	26852	7,02
60 і більше	5021	7,66	25346	6,63
невідомий	180	0,27	1068	0,28
Разом	65518	100	382292	100

*Розраховано авторкою за: [11, С.62-69]; **в адміністративних межах 1921 р.

Перепис населення 1921р. також подавав відомості про освітній рівень населення за віросповідною ознакою. За питомою вагою людей з вищою освітою римо-католики (0,4%) поступались лише представникам мойсеєвої віри – 0,8% [11].

Загалом, домашню, початкову, середню і

професійну освіту мали 49,0% сільських жителів римо-католицького віровизнання, натомисть, 64,85% – міщан-римо-католиків, головним чином за рахунок високої частки осіб з початковою освітою (табл. 5). За чисельністю тих, хто здобув певну освіту в більшості домінували римо-католики, як державницька нація.

Освітній рівень римо-католиків Тернопільського ** воєводства у 1921р.*

Населення	Освіта						Не вміло читати, осіб, %	Вміння читати невідоме, осіб, %
	домашня, осіб, %	початкова, осіб, %	середня, осіб, %	професійна, осіб, %	вища, осіб, %	невідома, осіб, %		
Міське	1514 2,31	36327 55,45	4113 6,28	528 0,81	956 1,46	1870 2,85	17900 27,32	2310 3,52
Сільське	5122 1,34	177901 46,54	3480 0,91	783 0,20	685 0,18	11523 3,01	161213 42,17	21585 5,65

*Розраховано авторкою за: [11, С.62-69]; **в адміністративних межах 1921 р.

Особливості вікової структури та освітнього рівня населення різного віровизнання значною мірою впливали на структуру зайнятості окремих етнічних груп населення у галузях господарства краю. Великою мірою зайнятість населення загалом, і серед різних за віровизнанням категорій населення зокрема, обумовлювалась суспільно-політичним становищем регіону. Аграрна спеціалізація регіону визначала домінування сільськогосподарських галузей: землеробства, лісництва і рибальства, частка яких складала 81,2%, причому серед сільського населення досягала 90,1% [11]. Основну частку серед нього займали греко-католики (67,5%) та меншою мірою римо-католики (31,1%). Останні збільшили своє представництво у цій галузі коштом т.зв. осадників із центральної Польщі.

Друге місце (6,0%) за числом зайнятих у 1921р. у Тернопільському воєводстві займала промисловість та гірництво (гірничодобувна галузь), що було виявом економічної політики II Речі Посполитої, для якої край слугував сировинною провінцією. У промисловості працювало близько третини поляків (38,9%) [11,12].

У міських поселеннях серед галузей промисловості найбільша кількість римо-католиків була зайнята у гірничодобувній, паперовій, енергетичній промисловості, будівництві [11, 12]. У держадміністрації, суді, охороні здоров'я, установах соціального призначення, науці й літературі, мистецтві домінували представники польського етносу.

Серед сільського населення зберігалась загальна тенденція щодо найбільшої кількості зайнятих у всіх галузях господарства з числа римо-католиків, крім торгівлі та землеробства, де домінували відповідно євреї та українці [11]. Загалом, поза сільським господарством у сільських поселеннях працювало 11,7% всіх римо-католиків. Така ситуація була обумовлена особливостями професійної структури колоністів.

Висновки та перспективи використання результатів дослідження. Етнічна історія

присутності польського етносу на території сучасної Тернопільської області розпочалась ще з часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. У другій половині XIV-XV ст. політична експансія земель внаслідок втрати власної державності визначила зростання чисельності польського населення. Після захоплення Східної Галичини Австрією польська колонізація послабилась за рахунок німецької.

На землях краю, які підлягали Габсбурзькій монархії на початку XX ст. було проведено перепис населення, згідно з яким у 1900 р. польськомовне населення складало другу за чисельністю та питомою вагою етнічну групу (32,8%). Максимальні значення питомої ваги населення з польською розмовною мовою були властиві Скалатському, Збаразькому та Будзнівському судовим повітам. Найменша частка населення розмовляла польською мовою в Заліщицькому судовому повіті. Перепис населення зафіксував й виключно польськомовні поселення: Пановичі, Доброводи, Маловоди, Чернелів Мазовецький, Кретівці. За період 1900-1921 рр. чисельність римо-католиків зросла на 171,422 тис. осіб або 38,28%. У 1921р. серед міського населення чотирьох повітів римо-католики посідали перше місце (в Бережанському, Бучацькому, Тербовлянському та Збаразькому) з показниками в межах 40-44%, складаючи 28,2% від всього міського населення краю. За підсумками перепису населення 1921р., на території регіону римо-католики переважали в 16 міських поселеннях. Їхнє домінування в етнічному складі характеризувалось найменшим показником в Борщові (37,28 %) та найбільшим – в Баріші (62,73 %). Частка населення римо-католицького віровизнання в сільських поселеннях краю не перевищувала 47,4% (Скалатський повіт), а мінімально складала 7,8% (Кременецький повіт).

Структура римо-католицького населення за віком характеризувалась переважанням частки дітей у віці до 9 р. У міських населених пунктах краю цей показник становив 17,8% проти 20,6% – у сільських. Загальною для

римо-католицького населення була тенденція до переважання населення молодших вікових груп, оскільки його частка становила 59,9% в містах та 57,3% – у селах. Римо-католики також домінували за чисельністю тих, хто здобув певну освіту. У міських поселеннях серед галузей промисловості найбільша кількість римо-католиків була зайнята у гірничодобув-

ній, паперовій, енергетичній промисловості, будівництві, подібно як і в держадміністрації, суді, охороні здоров'я, установах соціального призначення, науці й літературі, мистецтві. Незначною була частка римо-католиків, зайнятих поза сільським господарством у сільських поселеннях краю.

Література:

1. Барна І. Історико-географічні чинники формування етнічного складу населення Тернопільщини. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія*. Тернопіль, 2002. (2). 109-113.
2. Галай М. П. Освітня політика Другої Речі Посполитої та ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України». Тернопіль, 2013. 24.
3. Гуцал П. Адміністративно-територіальний поділ Тернопільщини від давнини до сучасності // Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3-х томах. Том 1. Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. 15-20.
4. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ-II). Париж, Нью-Йорк, 1976. Т. 8. 3176-3188.
5. Лозинський Р. Напрямки та методи етногеографічного дослідження міського населення. *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. 2 (10). 76-80.
6. Національна статистика всіх громад (разом з приналежними обшарами двірськими) в сільських округах Східної Галичини. Львів.: Накладом «Народної Ради» у Львові, 1907. 57-65, 67-70.
7. Програма розвитку туризму в Тернопільській області на 2016-2020 роки // Тернопільська обласна рада. – Режим доступу до ресурсу: <https://trrada.te.ua/1250>
8. Програма соціально-економічного та культурного розвитку Тернопільської області на 2020 рік [Електронний ресурс] // Тернопільська обласна рада. – Режим доступу до ресурсу: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/79212/_795.pdf
9. Шаблій О. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2001. 744.
10. Юрченко С. О., Юрченко О. С. Релігійний туризм у християнстві на сучасному етапі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 2017. 216-220.
11. Pierwszy powszechny spis ludności z dn. 30 września 1921r. Ludność. Mieszkania. T.XXIX. W-wo Tarnopolskie. Warszawa, 1923. 62-69.
12. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921r. i innych źródeł urzędowych. T.XV. W-wo Tarnopolskie. Warszawa, 1923. 36.
13. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921r. i innych źródeł urzędowych. T.IX. W-wo Wolyńskie. Warszawa, 1923. 84.
14. Zamorski K. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicyi. Ludność Galicyi w latach 1857-1910. Kraków – W. 1989. 59-60, 82-83.

References:

1. Barna I. Istoryko-heohrafichni chynnyky formuvannya etnichnoho skladu naseleण्या Ternopil'shchyny. Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. Seriya: Heohrafiya. Ternopil', 2002. (2). 109-113.
2. Halay M. P. Osvitnya polityka Druhoyi Rechi Pospolytoy i stavlennya do neyi ukrayins'koyi spil'noty Skhidnoyi Halychyny (na prykladі Ternopil's'koho voyevodstva) : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 «Istoriya Ukrayiny». Ternopil', 2013. 24.
3. Hutsal P. Administratyvno-terytorial'nyy podil Ternopil'shchyny vid davnyiny do suchasnosti // Ternopil'shchyna. Istoriya mist i sil: u 3-kh tomakh. Tom 1. Ternopil': TzOV «Terno-hraf», 2014. 15-20.
4. Entsyklopediya ukrayinoznavstva. Slovnykova chastyna (EU-II). Paryzh, N'yu-York, 1976. T. 8. 3176-3188.
5. Lozyns'kyy R. Napryamky ta metody etnoheohrafichnoho doslidzhennya mis'koho naseleण्या. Istoriya ukrayins'koyi heohrafiyi. Vseukrayins'kyy naukovo-teoretychnyy chasopys. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 2004. 2 (10). 76-80.
6. Natsional'na statystyka vsikh hromad (razom z prynalezhnymy obsharamy dvirskymy)v sil's'kykh okruhakh skhidnoyi Halychyny. L'viv.: Nakladom «Narodnoyi Rady» u L'vovi, 1907. 57-65, 67-70.
7. Prohrama rozvytku turyzmu v Ternopil's'kiy oblasti na 2016-2020 roky // Ternopil's'ka oblasna rada. – Rezhym dostupu do resursu: <https://trrada.te.ua/1250>
8. Prohrama sotsial'no-ekonomichnoho ta kul'turnoho rozvytku Ternopil's'koyi oblasti na 2020 rik [Elektronnyy resurs] // Ternopil's'ka oblasna rada. – Rezhym dostupu do resursu: http://www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/main/ua/79212/_795.pdf
9. Shabliy O. Suspil'na heohrafiya: teoriya, istoriya, ukrayinoznavchi studiyi. L'viv: L'vivs'kyy natsional'nyy universytet imeni I. Franka, 2001. 744.
10. Yurchenko S.O., Yurchenko O. Ye. Relihiyny turizm u khrystyianstvi na suchasnomu etapi. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina, 2017. 216-220.
11. Pierwszy powszechny spis ludności z dn. 30 września 1921r. Ludność. Mieszkania. T.XXIX. W-wo Tarnopolskie. Warszawa, 1923. 62-69.
12. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921r. i innych źródeł urzędowych. T.XV. W-wo Tarnopolskie. Warszawa, 1923. 36.
13. Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie wyników pierwszego powszechnego spisu ludności z dn. 30 września 1921r. i innych źródeł urzędowych. T.IX. W-wo Wolyńskie. Warszawa, 1923. 84.

14. Zamorski K. Informator statystyczny do dziejów społeczno-gospodarczych Galicyi. Ludność Galicyi w latach 1857-1910. Kraków – W. 1989. 59-60, 82-83.

Аннотация:

Ирина БАРНА. ПОЛЬСКОЕ НАСЕЛЕНИЕ НА ТЕРРИТОРИИ ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ, ОХВАЧЕННОЙ ПЕРЕПИСЯМИ НАСЕЛЕНИЯ 1900 И 1921 ГОДОВ.

В публикации осуществлен анализ изменения этнического состава населения Тернопольской области начала XX в. по результатам переписей населения 1900 и 1921, которые обусловлены присутствием представителей польского этноса. Предложено краткий обзор формирования польской этнического меньшинства, а также освещено динамику польской колонизации на территории края. Конкретизированы тенденции изменения численности представителей польского этноса по результатам переписей населения 1900 и 1921 годов по признакам разговорной речи и вероисповедания в разрезе уездов, городского и сельского населения.

Установлено, что в начале XX в. в регионе была проведена перепись населения, согласно которой в 1900 г. польское население составляло вторую по численности и удельному весу этническую группу. Переписью зафиксировано и исключительно польские поселения: Пановичи, Доброводы, Маловоды, Чернелев Мазовецкий, Кретовцы. Посредством анализа установлено, что за период 1900-1921 гг. численность и удельный вес римо-католиков выросли на 171,422 тыс. чел. или 38,28%.

Значительное внимание уделено изучению показателей возрастного состава польских колонистов, их образовательного уровня и занятости в отраслях хозяйства, а также установлению особенностей их профессиональной структуры.

Ключевые слова: польское население, римо-католики, национальность, вероисповедание, этническая структура населения, Тернопольская область.

Abstract:

Iryna Barna THE POLISH POPULATION ON THE TERRITORY OF THE TERNOPIL REGION COVERED IN THE 1900 AND 1921 POPULATION CENSUSES

The ethnic history of the presence of the Polish ethnos on the territory of the present-day Ternopil region dates back to the times of the Kievan Rus and the Galicia-Volhynia principality. The political expansion of lands due to the loss of their own statehood defined the growth of the Polish population in the region in the 14th and 15th centuries. After the seizure of Eastern Galicia by Austria, Polish colonization weakened at the expense of German colonization. A population census was conducted in the region, which was subject to the Habsburg monarchy in the early twentieth century. According to the 1900 census, the Polish-speaking population was the second largest ethnic group (32.8%). The maximum proportions of the Polish-speaking population pertained to the Skalat, Zbarazh and Budzaniv judicial districts. The smallest share of the population spoke Polish in the Zalishchyky court district. The census also recorded exclusively Polish-speaking settlements: Panovychi, Dobrovody, Malovody, Cherneliv Mazovetsky, Kretivtsi. During the period from 1900 to 1921, the number of Roman Catholics increased by 171,422 thousand persons or 38.28%. In 1921 Roman Catholics occupied the first place among the urban population of the four districts (Berezhany, Buchach, Terebovlya and Zbarazh) with proportions ranging from 40-44%, accounting for 28.2% of the total urban population of the region. According to the results of the 1921 census, Roman Catholics predominated in 16 urban settlements in the Ternopil region. The smallest percentage of predominance of Roman Catholic was recorded in Borshchiv (37.28%) and the largest one was recorded in Barysh (62.73%). The share of the Roman Catholic population in the rural settlements of the Ternopil region did not exceed 47.4% (Skalat district) and reached 7.8% at the minimum (Kremenets district).

The structure of the Roman Catholic population by age was defined by the prevalence of children under the age of 9. In urban settlements, this figure was 17.8% as opposed to 20.6% in rural areas. The prevalence in the population of younger age groups was the general trend of the Roman Catholic population, as the share of younger age groups in the population was 59.9% in cities and 57.3% in villages.

Roman Catholics also dominated in the number of people who received an education. In urban settlements, the largest number of Roman Catholics were employed in construction and the mining, paper and energy industries. The Polish ethnos also predominated in the state administration, courts, health care, social institutions, science, literature and art. In rural settlements, 11.7% of all the Roman Catholics in the region worked outside agriculture.

Key words: polish population, Roman Catholics, nationality, religion, ethnic structure of the population, Ternopil region.

Надійшла 08.06.2020 р.